

ZDENKA DUKAT

Arheološki muzej u Zagrebu
Trg Nikole Šubića Zrinskog 19
HR – 100000 ZAGREB
zdukat@amz.hr

BORIS MAŠIĆ

Muzej grada Zagreba
Opatička ulica 20
HR – 100000 ZAGREB
boris.masic@zg.hinet.hr

NALAZ GRČKOG NOVCA U ZAGREBU

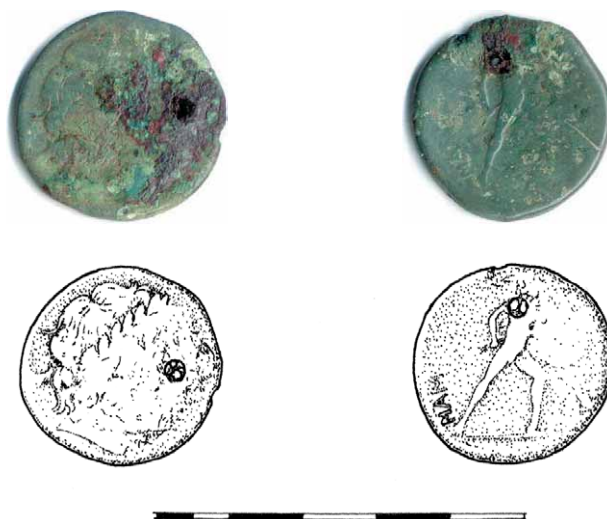
UDK 737.123 (38:497.3) »-3«
Stručni rad

Tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja u Parku Grič na Gornjem gradu u Zagrebu, pronađen je rijedak primjerak grčkoga novca. Riječ je o istraživanjima koja unutar Parka provodi Muzej grada Zagreba, a na inicijativu Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Zagreba. Nalaz najstarijeg i prvog grčkog novca na užem području grada Zagreba, smatrali smo potrebnim odmah objelodaniti. Novac potječe s kraja 3. st. pr. Kr., međutim, iako je bio u sekundarnoj uporabi, ipak predstavlja rijetkost za naš grad.

Istraživanja u Parku Grič na Gornjem gradu u Zagrebu započela su 2003. godine otvaranjem sonde koje su definirale postojanje ostataka zidova srednjovjekovne (jugozapadne) gradske kule srušene 1859. godine, unutrašnje lice zapadnog dijela gradskog bedema te postojanje prapovijesnog kulturnog sloja, okvirno datiranog u razdoblje od 8. do 7. st. pr. Kr. Tijekom 2004. godine nastavljen su istraživanja na središnjem i zapadnom dijelu Parka. Tada je definiran sloj rane faze halštatske kulture starijeg željeznog doba (8. st. pr. Kr.) prepoznatljiv kako u keramičkim nalazima, tako i in-taktnim ostacima naseobinskih objekata te 38 grobova iz razdoblja 16. i početka 17. stoljeća. Također, otkopan je dio zida građen od pritesanog kamenja slaganog u redove i vezanog vapnenim mortom. Riječ je o vrlo značajnom nalazu koji sugerira postojanje zidanog objekta unutar Parka Grič o kojem nema potvrde u povijesnim izvorima. Zid je preslojen ukopavanjem grobnih raka te je okvirno datiran u razdoblje prije 16. stoljeća.

Ovogodišnja istraživanja bila su usmjerena na definiranje prapovijesnog sloja i navedene zidne strukture, a tijekom toga, u Sondi III (SJ 013) pronađen je, prilično istrošen, brončani novac. Probušen je i kroz rupicu je bila provedena željezna žica kao karičica, što je na tome mjestu izazvalo

jaču koroziju. Prije njegova čišćenja, uopće nije bilo vidljivo da je probušen. Kako je veoma izlizan, prilažemo i njegov crtež.¹

Slika: Av. i Rv.

OPIS NOVCA

Mamertini, Sicilija

Av.: glava Zeusa s lovorovim vijencem nadesno;

Rv.: ratnik sa šljemom na glavi drži koplje i štit; lijevo legenda MAM(EPTINΩN).

Lit.: *SNG Sammlung Dreer/ Klagenfurt*, I. Teil: *Italia-Sicilia*, Tab. 11/451–453

AE, ϙ; pr.: 26,5x27 mm; tež.: 9,13 g; kovan je poslije 288. godine pr. Kr.

* * *

Kontekst nalaza ne ostavlja previše prostora za njegovu interpretaciju. Naime, nije pronađen u zatvorenoj nalaznoj cjelini, već na razmeđi sloja šuta, datiranog keramičkim nalazima u 18. stoljeće, i sloja sitnozrnatog sivoga pijeska čije definiranje, za sada, nije moguće jer se prostire pod istočni profil sonde. Nesumnjivo je da je na to mjesto dospio prije deponiranja navedene građevinskog šuta.

Oko 288. g. pr. Kr. Mesinu (*Messana*) su osvojili i njene žitelje pobili kampanski ili oskijski plaćenici, koji su, nazivajući se Mamertincima, činili vojsku. Svoje su ime izveli iz oskijskog imena boga Marsa, rimskog božanstva prvenstveno rata, što ne čudi, jer su se iskazali kao vrsni ratnici.

¹ Na crtežu zahvaljujemo kolegici Miljenki Galić iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, koja ga je nacrtala u najkraćem mogućem roku.

Ubrzo nakon osvajanja Mesine proširili su svoju dominaciju nad većim dijelom sjeveroistočne Sicilije, i za kratko vrijeme postali dovoljno snažni da zadrže svoju nezavisnost čak od Sirakuze. Novce su kovali samo u bronci.

U kontinentalnom dijelu Hrvatske nalazi grčkog novca mnogo su rjeđi za razliku od obalnih krajeva, gdje je trgovina morskim putovima bila mnogo razvijenija i bliža grčkim krajevima. Grcima je naša, istočna obala Jadrana, bila od davnina interesantna za naseljavanje i osnivanje kolonija. Jedan među brojnim primjerima je, da je sirakuški tiranin Dionizije Stariji pomogao dorskim Grcima osnivanje kolonije na otoku Visu, antičku Isu (*Issa*). A što se tiče nalaza novca, posebice se to odnosi na sicilske, prvenstveno sirakuške, novce. Prema objavljenim podacima koji su bili dostupni o zbirkama u Splitu, Zadru te na otocima Visu i Hvaru, nigdje nije zabilježen ni jedan novac Mamerthinaca nađen na našem teritoriju.

U numizmatičkoj zbirci Arheološkoga muzeja u Zagrebu imamo 13 njihovih novaca, a među njima su samo dva primjerka poput ovog, nedavno nađenoga. Međutim, svi su kupljeni na aukcijama ili potječu iz privatnih zbirki (npr. zbirka Šenoa), dok su preostali bez podataka. Stoga, nažalost, ne možemo ni za jedan primjerak potvrditi da je nađen na našem tlu.

Što se pak tiče užeg područja grada Zagreba, nađeno je dosta starih novaca, ali, sve su to slučajni nalazi (DUKAT 1996). Vremenski raspon obuhvaća razdoblje od antike, odnosno razdoblja Rimskoga Carstva, srednjega vijeka do novoga vijeka. Zasad najstariji, premda raspoložemo samo podatkom iz literature, nađen na Gornjem gradu, na Trgu sv. Marka, jest novac cara Augusta. Sljedeći, koji se nalazi u zbirci Arheološkoga muzeja u Zagrebu je Germanikov (15. g. pr. Kr. – 19. g. po Kr., adoptirao ga je Tiberije, nije dobio titulu augusta, bio je samo cezar), veoma izlizan, nađen je u potoku Medveščaku. Međutim, važno je naglasiti, dosad nije nađen ni jedan grčki novac. Ovaj bi, bez obzira što je bio u sekundarnoj uporabi, bio prvi i zato je važan za zagrebačko područje.

Osnovna je uloga novca, za kojima se ukazala potreba nakon razmjene prirodnih dobara, njegova kupoprodajna funkcija. Međutim, tijekom vremena, osim ove osnovne, novac je dobio i neke potpuno drugačije namjene. Mnogo je primjera, a među njima bismo mogli spomenuti kao jedan od značajnijih njegovo korištenje kao dragocjenosti, odnosno nakita. Naime, uklopljen kao nakit, osim svoje ukrasne i simboličke uloge ima i vrijednosnu. Kao takav, objedinjuje tri osnovna faktora: estetski, vrijednosni i simbolički. To se dešavalo već u antici, potom srednjem vijeku, baš kao i danas (mnoge su narodne nošnje popunjene ogrlicama, pektoralima i dijelovima oglavlja načinjenih od novaca). Ukoliko nije riječ o autentičnom novcu, postoje slučajevi kad su izrađivane i njegove kopije, npr. poznata ogrlica iz Jagodnje sa kopijama srebrnog metapontskog novca (BATOVIĆ 1974: 182; DVADESET STOLJEĆA 1987: 9). Ali, kao što je već spomenuto, većinom su korišteni originalni novci. Poradi njihove vrijednosti kao dragocjenosti, nosili su se u obliku privjesaka ili pak iz religioznih poriva kao amuleti, koji su štitili od svih zala. Bilo je to zbog prikaza na novcu, kojim se izražava privrženost dotičnom liku ili kao draga uspomena na nešto. Često su bili i prilozi u grobovima, posebice dječjim (DEMO 1996: 51). Kako bi se mogli ovjesiti, većinom su bili probušeni s jednom ili više rupica, rjeđe je dodavana karika ili su umetani u okvir od nekog materijala. Tako su izgubili numizmatičku vrijednost, ali su dobili drugu, osobniju; međutim, ipak im se ne može zanemariti osnovna namjena, kao prvotnog plaćevnog sredstva – novca.

I za naš primjerak možemo pretpostaviti kako je korišten kao privjesak – amulet. Za sigurnu determinaciju razdoblja u kojem je probušen – tijekom antike ili srednjega vijeka – potrebno je sačekati proširenje istraživanja unutar Parka Grič, lokaliteta koji, zahvaljujući tomu što nikada u novije doba nije bio devastiran građevinskim zahvatima, pruža iznimnu podlogu za nesmetano istraživanje arheološke slojevitosti našega glavnoga Grada.

LITERATURA

- HEAD, B.V. 1911. *Historia numorum*. Oxford, 1911.
- BATOVIĆ, Š. 1974. Ostava iz Jagodnje Gornje u okviru zadnje faze liburnske kulture. Résumé: Dépôt de Jagodnja dans le cadre de la dernière phase de la culture liburnienne. *Diadora*, 7/1974: 159–245.
- BONAČIĆ MANDINIĆ, Maja 2004. *Grčki novac u stalnom postavu Arheološkog muzeja u Splitu*. Split, 2004.
- ČARGO, B. 2004. *Issa, povijesno arheološki vodič*. Split-Vis, 2004.
- DEMO, Ž. 1996. *Katalog izložbe »Vukovar-Lijeva bara«*. Zagreb, 1996.
- DOBRONIĆ, L. 1992. *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*. Zagreb, 1992: Školska knjiga.
- DUKAT, Z. 1994. Nalazi rimskog novca. Finds of Roman Coins. *Zagreb prije Zagreba. Arheološka baština Zagreba od pretpovijesti do osnutka biskupije 1094. The Archaeological Heritage of Zagreb from Prehistory to the Foundation of the Bishopric in 1094*. Zagreb, 1994: 37, 70, 112–115, br.179–192.
- DUKAT, Z. 1996. Nalazi novca na širem području grada Zagreba. Zusammenfassung: Münzfunde im weiteren Areal von Zagreb. *IzdHAD*, 1996: 65–71.
- DVADESET STOLJEĆA stoljeća upotrebe novca na zadarskom području. *Katalog izložbe*. Zadar, 1987.
- KIRIGIN, B.
 – 1996. *Issa*. Zagreb, 1996: Matica Hrvatska.
 – 2003. *Faros, arheološki vodič*. Stari grad, 2003.
 – 2003a. *Pharos, an archaeological guide*. Stari grad, 2003.
 – 2003a. Faros, Parska naseobina. Prilog proučavanju grčke civilizacije u Dalmaciji. *VHAD*, 96/2003: 9–301.
- KLAIĆ, N. 1982. *Zagreb u srednjem vijeku*. Zagreb, 1982: Sveučilišna naklada Liber.
- KLEMENC, J. 1938. *Archäologische Karte von Jugoslavien: Blatt Zagreb*. Beograd, 1938.
- SCHNEIDER, A. 1930. Perivoji, vrtovi i šetališta u starom Zagrebu. *NarStar*, 8/1929: 149–180.
- Sylloge Nummorum Graecorum (SNG) Sammlung Dreier/Klagenfurt im Landesmuseum für Kärnten, I. Italien-Sizilien*. Klagenfurt, 1967.

SUMMARY

GREEK COIN FOUND IN ZAGREB

During preventive archaeological work in Grič Park in Zagreb old town a rare Greek coin was found. The work was being carried out by the Zagreb City Museum on the initiative of the Zagreb City Institute for the Protection of Cultural Monuments and Nature.

During the present year's work, which was concentrated on defining the prehistoric level and built structures mentioned above, in probe III (SJ 013) a rather worn rare bronze coin was discovered: a late 3 BC Sicilian coin struck by the Mamertines. Military units formed from the Campanian

or Oscian mercenaries took the name of the Roman god Mars and advanced to take the Bay of Messina. They extended their domination over most of north east Sicily. The coin has a hole in it through which an iron wire was threaded to serve as a chain-link. The coin was much more corroded in this place, so that until it was cleaned it was impossible to see that there was a hole.

The main role of money, when it replaced natural bartering of goods, was for trading. But in time, in addition to this basic function it came to have additional functions. One of these was a result of its intrinsic value which led it to be often used for personal ornament. In this way it united three basic factors: aesthetic, value and symbol. This happened in Antiquity, in the Middle Ages and is still true today. Items were worn as pendants, or as amulets for religious reasons to guard against evil. Since most were hung they had to be pierced with one or more holes, or sometimes a link added to them or put in a setting. In this way they lost their numismatic value but gained another personal one. But even so we cannot ignore their primary function as money.

We can suppose that the coin found on Grič was used as a pendant or amulet. To determine the date the hole was pierced, in Antiquity or the Middle Ages, we must wait for more information from the excavations in the Grič region which, since it has not in recent years been devastated by construction work, offers a promising basis for unhindered research into archaeological levels in the centre of our capital city.

Rukopis primljen: 15. X. 2005.
Rukopis prihvaćen: 20.XII. 2005.